

nastojat ćemo o tim pitanjima govoriti i dalje. Vrijedno je vidjeti da se ista pitanja otvaraju dilje svijeta i da se radi daljeg napretka ne samo znanstvenog i stručnog rada, već i nastave klasičnih jezika ozbiljno i temeljito razgovara u mnogim znanstvenim centrima. Iz te međunarodne rasprave ovog puta ne smijemo izostati. Snaga za to imamo dovoljno, pitanje je samo da otvorimo prostor djelovanju. LATINA ET GRAECA nastojat će biti taj prostor. To više što se krug pretplatnika i korisnika neprestano širi čime rasprave što ih potičemo dopiru do svih koji mogu – i moraju – nešto reći.

Krugu svojih pretplatnika i čitatelja dugujemo kvalitetne sadržaje a svoju ćemo zahvalnost iskazivati kako smo to i prije radili – knjigama: nadamo se da je *Bojžaba i miševa* objavljen u našem nizu Libellus i priložen vašem primjerku 5. broja časopisa LATINA ET GRAECA bio ugodno iznenađenje!

Nadamo se da ćemo vas uskoro razveseliti i nekim novim iznenađenjima.

Nina Čengić

Neka razmatranja o hipokratskoj medicini i njezinom diskursu

Materijalna i misaona dostignuća antičke Grčke nalaze se u temeljima tradicije zapadne civilizacije i tako predstavljaju polazište raznovrsnim i brojnim suvremenim istraživanjima antike. U fokusu ovih razmatranja nalazi se racionalna medicina klasične Grčke čija se pojava smatra iznimno važnim događajem u intelektualnoj povijesti Zapada. U tradiciji novog filozofskog pristupa svijetu prirode i prirodnih fenomena antička grčka racionalna medicina po prvi put stvara nove teorijske i praktične medicinske sustave u suštini lišene magijskih i religijskih elemenata. Rađa se nova koncepcija zdravlja i bolesti prema kojoj se ti fenomeni tumače kao prirodni događaji podložni prirodnim zakonitostima koji se mogu empirijski istraživati. Temeljni pisani spomenik i tekstovni izvor racionalne medicine antičke Grčke je zbirka *Corpus Hippocraticum*, korpus tematski i kronološki raznolikih spisa anonimnih medicinskih autora, objedinjenih oko imena Hipokrata, najznamenitijeg liječnika antike. Razmatranja hipokratskog disursa predstavljena u ovom članku temelje se na lingvističkoj analizi sedamnaest hipokratskih spisa – *O tkivima*, *O drevnom liječništvu*, *O liječničkom umijeću*, *O vjetrovima*, *O prehrani*, *sedam knjiga spisa Epidemije*, *O zraku*, *vodama i mjestima*, *O mjestima na čovjeku*, *O prognozi*, *O predviđanju I* i *O predviđanju II*. Spisi su odabrani prema skupu kriterija koji sačinjavaju elementi relativne starosti spisa, autora, stupnja stručnosti teme i postulirane publike, usmene ili pismene orijentacije teksta, žanrovske pripadnosti i šireg konteksta teksta (elementi interakcije medicine i filozofije, odnos medicine i retorike, potrebe i zahtjevi javne komunikacije).

Hipokratska medicina aproksimativan je termin koji označava sve racionalne doktrine i procedure vezane uz lik Hipokrata s Kosa (oko 460-370. pr.n.e.), a koje donose anonimni spisi medicinske zbirke *Corpus Hippocraticum*. Hipokratska medicina najbolje je poznata antička grčka medicinska tradicija, no ne smije se zaboraviti da su postojale i druge racionalno utemeljene medicinske tradicije. U starogrčkim su izvorima sačuvani podaci o medicinskoj djelatnosti u zapadnoj Grčkoj sa sjedištima u južnoj Italiji i na Siciliji te o knidskoj medicini, a njihov je ugled bio ravan Hipokratovoj koškoj tradiciji. Poznati podaci o predhipokratskoj medicini, koji uglavnom obuhvaćaju medicinske reference kod Homera i Hesioda, te postojanje religijskih i magijskih medicinskih praksi upozoravaju i na kontinuitet i na raznolikost

antičke grčke medicinske misli, a vrlo su važni za određenje konteksta u kojem se razvijala hipokratska medicina. Racionalni medicinski sustavi stvaraju se na temelju medicinskog znanja prikupljenog dugotrajnom empirijskom opservacijom. U 5. i 4. st. pr.n.e. taj korpus empirijskih činjenica o fenomenima bolesti i zdravlja bit će temeljem sintetičkog pristupa hipokratske medicine. Obilježje racionalnosti hipokratsku medicinu postavlja u specifičan odnos prema tradiciji filozofske spekulacije. Naime, grčka racionalna medicina predstavljena hipokratskim tekstovima prvi je poznati skup medicinskih sustava koji svoju praksu i teoriju temelje na pretpostavkama racionalnog zaključivanja i tom se aspektu njezino formiranje povezuje s intelektualnom revolucijom koju je započela jonska filozofija prirode. Jonski su filozofi ljudsku misao usmjerili prema domeni prirode koja postaje predmetom sustavnog i neovisnog istraživanja. Na sličan način medicinski su mislioci u domeni medicine učinili rez u odnosu na arhajsko poimanje bolesti te su počeli zamišljati racionalne sustave objašnjenja medicinskih fenomena. Predsokratski filozofi i antički grčki racionalni liječnici dijele isto uvjerenje da je čovjek dio prirodnog svijeta, podložan istim zakonima kao i kozmos u cjelini. Rana filozofija medicini će stoga moći ponuditi metodološke i eksplanatorne modele, kao i zajednički predmet istraživanja – bolest i zdravlje kao prirodne pojave podložne prirodnim zakonima i prirodnim objašnjenjima. Oko tih točaka počinje duga i vrlo značajna interakcija filozofije i medicine koja će imati svoje loše i dobre aspekte, a dinamičan odnos između medicine i filozofije može se iščitati i kroz usporedbu hipokratskih tekstova i sačuvanih fragmenata predsokratovaca.

Tradicionalno se smatra da najveći dio medicinskih spisa hipokratske zbirke nastaje u vremenskom periodu između 450. i 350. pr.n.e., zbog čega se u njima zabilježen profesionalni diskurs liječnika povezuje s povijesnim kontekstom klasičnog perioda antičke Grčke. Medicinski sustavi, osvjedočeni u hipokratskim spisima, analiziraju se kao rezultat svekolike i posebne društvene i intelektualne dinamike klasičnog perioda, no oni su samo nastavak duge tradicije medicinskog promišljanja i njihovi preteče javljaju se već u arhajskom razdoblju. Često u odnosu prema klasičnom periodu potcijenjen, arhajski period u stvari predstavlja vrijeme kontinuirane ekonomske, političke, društvene i misaone transformacije grčkog svijeta. Kolonizacijska ekspanzija rezultirala je postavljanjem grčkog čovjeka u nov i širi geografski kontekst te čitavim nizom promjena u duhovnoj i materijalnoj kulturi antičke Grčke. U domeni društvenih odnosa arhajskog perioda uočavaju se neki novi fenomeni u koje se mogu ubrojiti i specifične forme društveno-političke strukture u pojavama polisa, tiranije ili demokracije. Polis je središnji termin ustroja grčke civilizacije. Ta temeljna jedinica društvene i političke organizacije kao samostalan i samodostatan grad-država postaje

kontekstualna pozadina intelektualnog, kulturnog, političkog i društvenog života starih Grka. Struktura polisa temelji se na odnosima jednakosti, simetrije i reciprociteta koji se u društvenom kontekstu doživljavaju važnim faktorima društvene ravnoteže. Život polisa, važno je naglasiti, organizira se i ostvaruje u domeni javnosti, a u društvenoj djelatnosti čovjeka nov prostor otvara se za primjenu jezika. Pomicanje društvenih i političkih interakcija u javnu sferu važan je element demokratizacije društva, a vrijednosti, znanja i tehnike (poput pisma), koji su prije bili privilegirani posjed društvenih elita, u ovom periodu postaju elementi zajedničke kulture, dostupni u načelu svim ljudima, otvoreni pred okom javnosti i podložni kritičkom razmatranju. Jezik u novoj javnoj upotrebi pridonosi uspostavljanju nove javne domene komunikacije, a s vremenom se pretvara u jedno od glavnih sredstava ostvarivanja društvene moći.

Na intelektualnoj razini arhajsko je doba vrlo značajan period razvoja grčke misli. Na istočnom rubu grčkog svijeta, u maloazijskoj Joniji, na prijelazu iz 7. u 6. st. pr.n.e. javlja se nov tip mišljenja, bitno različit od do tada dominantne misli, tradicionalno zvane mitološkom. Pojava nova promišljanja svijeta, okarakterizirana kao racionalno, zabilježena je prvi put u Miletu u 6. st. pr.n.e. Povezuje se s imenima filozofa Tala, Anaksimena i Anaksimandra, a smatra se da njihovo djelovanje označava početke grčke filozofije. Međutim, do klasičnog doba filozofija gubi karakter cjelovitog istraživanja prirode tipičnog za njezinu prvu razvojnu fazu. Od Sokrata pa do Platona i Aristotela u žarište filozofskog interesa ulaze pitanja etike, ljudske autonomije i samospoznaje. Ujedno, velik broj prikupljenih činjenica o prirodnim fenomenima stvorio je velik pritisak na tada još jedinstvenu domenu filozofije prirode. Zbog toga je diferencijacija filozofije na niz zasebnih područja istraživanja bila neizbježna činjenica, a od filozofije se kao samostalne istraživačke i misaone discipline među prvima odvajaju geografija, matematika i medicina. Tematska analiza hipokratskih tekstova pokazuje da su se u određenom trenu perioda 5. i 4. st. pr.n.e. unutar medicine već diferencirale dvije medicinske grane, kirurgija i ginekologija.

Medicina antičke Grčke može se istraživati iz aspekata više suvremenih znanstvenih disciplina. Kao temelj medicine zapadne civilizacije dio je povijesno-medicinskih istraživanja. Budući da se u počecima antičke grčke racionalne medicine mogu sagledavati začeci znanosti Zapada, njezino propitivanje dijelom zahvaća i povijest znanosti. Promatrana iz aspekta do danas sačuvanog korpusa antičkih znanstvenih tekstova, hipokratska medicina predstavlja nam se kao jedno od najranijih očitovanja antičke znanosti, a hipokratska se zbirka može promatrati kao jedan od najstarijih korpusa antičkog znanstvenog diskursa. Takva interpretacija zahtijeva, prije svega, točnije određenje pojma antičke znanosti.

Termin znanost suvremena je kategorija i nije poznat njegov grčki jednoznačan ekvivalent. Znanstvena djelatnost grčke antike raznolika je i odvija se pod različitim imenima. Ona je istraživanje o prirodi (περὶ φύσεως ἱστορία), ljubav prema mudrosti (φωσοφία), znanje ili spekulacija (ἐπιστήμη, θεωρία). Terminološku nepodudarnost antičke i suvremene znanosti prate i poteškoće pri određenju ostalih kriterija znanosti u antici. Antička se znanost definira kao svako znanje stečeno istraživanjem pa je ona, od samih početaka, široko i nespecializirano područje; slično nedefiniran u antici je ostao i predmet znanstvenog istraživanja. Ne postoji niti jasno definirana društvena skupina koja bi se mogla jednoznačno odrediti kao antički znanstvenici, već se oni otkrivaju u likovima filozofa, sofista, liječnika, astronoma, matematičara, geografa ili povjesničara. Sva ta obilježja mogu se smatrati karakteristikama tipičnima za početni stadij stvaranja znanosti. Nedefiniranosti imena, domene i predmeta antičke znanosti može se pridodati i još jedan specifičan problem koji se odnosi na iskazivanje znanstvene spoznaje. Zbog neprilagođenosti jezika za iskazivanje novootkrivenih dimenzija izvanjezične realnosti jedan se dio antičke znanstvene aktivnosti posvetio izgrađivanju vlastitog jezika i vlastitog diskursa. Sačuvani podaci potvrđuju postojanje prakse izmjene znanstvenih ideja i njihove kritičke procjene te govore u prilog činjenici da se od 5. st. pr.n.e. jedan dio javne komunikacije strukturirao kao znanstvena komunikacija.

Diferencijacija spoznajnih područja proces je značajan za stvaranje antičke znanosti sa širim posljedicama i na drugim razinama društvene djelatnosti, prije svega na planu obrazovanja. Nedostaci tradicionalnog, neinstitucionaliziranog i elementarnog obrazovnog procesa isticali su se još jasnije u novim okolnostima diferencijacije i specijalizacije znanja koje su zahtijevale drugačiju vrstu obrazovanja te, prije svega, stručnu poduku. U takvom se kontekstu u 5. st. pr.n.e. javljaju sofisti, prvi profesionalni učitelji koji, putujući grčkim gradovima, za novčanu naknadu podučavaju u raznolikim disciplinama. Osim povijesti, zemljopisa, muzike, matematike, astronomije i jezičnih studija (gramatika, književna kritika) – dakle, gotovo većine znanja koja izlazi iz okvira tradicionalnog grčkog obrazovanja – podučavanje sofista specifično se veže uz retoriku. Javno je govorenje bilo važno sredstvo društvenog i političkog djelovanja, a sofistička je retorika podučavala kako govoriti i kojom se argumentacijom služiti u javnoj komunikaciji s jasnim ciljem ostvarenja društvenog uspjeha. Suvremenim rječnikom rečeno, sofisti su ispravno uočili da se jezična djelatnost u javnoj komunikaciji odvija u cjelini sa svojom svrhom i efektom koji ostvaruje. Djelovanje sofista kao obrazovatelja antičke Grčke promijenilo je obrazac društva u momentu u kojem se spoznavalo da tradicionalne prakse i ideje više nisu primjerene novoj stvarnosti. Raznolika i bogata intelektualna aktivnost sofista u klasičnom periodu pridonijela je

stvaranju nove intelektualne klime u kojoj će se formirati profesionalna društva i njima pripadni profesionalni diskursi.

Zbog naglaska na estetskom kriteriju u procjeni nasljeđa stare Grčke koji je dominirao tradicionalnim filološkim istraživanjima, antički grčki medicinski spisi proveli su dug period na marginama interesa klasične filologije. Pod utjecajem novih teorijskih modela lingvistike i diskurzivne analize posljednjih nekoliko desetljeća i ohrabreni rezultatima njihove primjene u klasičnoj se filologiji obnavlja interes za korpus antičkih grčkih neknjiževnih tekstova. Upravo u toj modernoj tradiciji kreću se ova razmatranja koja tekstove racionalne grčke medicine, kao dio korpusa antičkih stručnih spisa, istražuju u njima gledajući očitovanje antičkog stručnog i znanstvenog diskursa te koja, modelirajući aspekt stručne i znanstvene komunikacije u antičkoj Grčkoj analiziraju njihove formalne i sadržajne specifičnosti. Osim metoda tipičnih za tradicionalnu filološku i lingvističku analizu, koje u određenoj mjeri sasvim dobro funkcioniraju u suvremenom pristupu, hipokratski se tekst može analizirati i uz pomoć modernog metodološkog pristupa koji omogućava iščitavanje antičkog teksta na više razina i donosi podatke kroz koje možemo pokušati razumijeti složenu mrežu odnosa koji tvore antički stručni tekst. Modelsko polazište ovih razmatranja hipokratskog diskursa modificirana je Hymesova shema koja zahvaća formalno u hipokratskim tekstovima prisutne elemente konteksta, publike, komunikacijske situacije, namjene, odnosa strategija pismenosti i usmenosti, jezičnih i dijalektalnih specifičnosti, diferencijacije stručnog diskursa na terminološkom nivou, retoričkih sredstava i tehnika, sintaktičkih posebnosti na nivou rečenice i unutrašnje strukture teksta te prisutnosti autora u tekstu.

To su točke koje omogućavaju uspostavu mreže odnosa u kojoj se stvara kompleksna slika formalnih obilježja hipokratskog idioma. Dozvoljena su određena odstupanja od ovakvog modela, a u njegovoj primjeni treba biti oprezan zbog nekoliko uz njega vezanih problema. Na primjer, zbog malog broja sačuvanih podataka te specifične razlike stručne i nestručne publike u antici postoji opasnost da određenje publike kojoj su hipokratski spisi bili namijenjeni ostane rekonstrukcija utemeljena na neprovjerivim tvrdnjama o (ne)razumljivosti, (ne)atraktivnosti ili (ne)prilagodivosti stručnog teksta za određene kategorije publike. Pitanje publike vrlo je interesantno u kontekstu komunikacije medicinske tematike jer se prenosi praktično znanje od velike važnosti za život svakog čovjeka pa se može pretpostaviti povećan interes laičke publike za domenu medicine i njezino veće sudjelovanje u stručnoj medicinskoj komunikaciji. Kao što govori hipokratski autor u spisu *O drevnom liječništvu*:

μάλιστα δὲ μοι δοκεῖ περὶ ταύτης δεῖν λέγοντα τέχνης γνωστὰ λέγειν τοῖσι δημότησι. ...εἰ δὲ τις τῆς τῶν ἰδιωτέων γνώμης ἀποτεύζεται καὶ

μη διαθήσει τοὺς ἀκούοντας οὕτως, τοῦ ἑόντος ἀποτεύξεται.¹

Medicinski se tekst stvara, strukturira i ostvaruje na temelju odabira iz jezičnog koda koji čini njegov autor u procesu karakterističnom za jezičnu djelatnost. Može se pretpostaviti da autorov odabir rezultira određenim formalnim specifičnostima poruke kroz koje se medicinski tekst na formalnoj razini razlikuje od ostalih proznih tekstova – na primjer, književne, historiografske ili filozofske proze. Prisutnost određenih formalnih specifičnosti medicinskog diskursa, prije svega na terminološkom i sintaktičkom nivou, pobudila je interes da se one analiziraju i protumače kao dio formalnih specifičnosti karakterističnih za postulirani antički grčki medicinski diskurs formiran kao poseban sociolektatski registar koji se u povijesnom kontekstu antičke Grčke može promatrati kao jedan od najstarijih, ako ne i prvih, poznatih profesionalnih žargona zapadnog civilizacijskog kruga.

Počeci stvaranja medicinskog diskursa mogu se povezati sa željom i potrebom da se komunicira specifično znanje nastalo unutar domene medicinskog istraživanja. Preduvjet svake jezične komunikacije formalna je prilagodba sadržaja koji se želi komunicirati sredstvu kojim se komunicira. U skladu s tim, formalizacija sadržaja koji će se komunicirati jezikom odvija se pomoću jezičnih sredstava; kad ona ne postoje, treba ih kreirati. Hipokratski spisi suvremenom istraživaču omogućavaju jedinstven uvid u procese stvaranja jezičnih sredstava potrebnih za oblikovanje stručnog diskursa. Vrlo zanimljivi rezultati analize pokazuje kako su se, u pojedinim slučajevima, neophodna jezična sredstva mogla posuditi iz drugih, više ili manje specijaliziranih spoznajnih domena te prilagoditi specifičnostima iskazivanja medicinskog diskursa. Uz činjenicu da se u antičkoj Grčkoj komunikacija velikim dijelom ostvaruje u javnoj domeni veže se potreba da stručni diskurs bude formalno spoznatljiv. Može se uočiti da je na formalna obilježja stručnog diskursa hipokratskih tekstova u velikoj mjeri utjecala ideja uvjerenosti i efikasnosti javne komunikacije. Ne smije se zaboraviti da u 5. i 4. st. pr.n.e. javni prostor koji zauzima medicinska djelatnost nije institucionaliziran pa je kompetitivnost obilježje *par excellence* medicine u antičkoj Grčkoj. Kompetitivnost je stvarala dodatan pritisak na medicinske autore, a jedno od sredstava pomoću kojeg su se mogli etablirati i održati pred raznolikom konkurencijom je jezik. Može se uočiti da hipokratski autori prihvaćaju načelo jezične komunikacije koja ostvaruje pozitivan društveni efekt jer formalna jezična obilježja tipična za uvjerljivu i javnu društvenu komunikaciju postaju jednim od temeljnih

¹ Kraj 2. poglavlja. U Loebovu izdanju prvi svezak, stranica 16: Najviše mi se čini da onaj koji govori o ovoj vještini treba govoriti o stvarima poznatima običnom svijetu. ... Ako tko od laika ne pogodi misao, a nisi slušaoce postavio u takvo stanje, neće pogoditi ono što jest.

obilježja forme stručnog hipokratskog diskursa. Pri ovakvom razmatranju hipokratskih tekstova ne smije se zanemariti činjenica da prvotna i dugotrajna nediferenciranost misaonih domena u antičkoj Grčkoj za rezultat ima slabije razgraničene prostore znanstvenog, stručnog i laičkog, različito od onih kakvima mi percipiramo suvremene znanstvene, stručne i laičke domene. Budući da se ni stručne domene u nastajanju - jer one su se vrlo postupno diferencirale – nisu bile institucionalizirane, logično je da niti granice između laika i stručnjaka u antičkoj Grčkoj nisu bile tako čvrste kakvima ih danas doživljavamo i definiramo.

U klasičnom periodu 5. i 4. st. pr.n.e. interakcija pismenosti i usmenosti dobiva nove dimenzije. Od početaka poznate povijesti opremljeno jezičnom sustavu neprikladnim pismom ograničene komunikacijske i društvene funkcije do arhajskog doba i pojave alfabeta, grčko društvo strukturiralo se kao usmeno društvo koje svoje komunikacijsku djelatnost i komunikacijske potrebe ostvaruje kroz sredstva i strategije usmene komunikacije. Do klasičnog perioda upotreba alfabetskog pisma još uvijek je bila društveno ograničena, pa se može ustvrditi da se u antičkoj Grčkoj pismenost širila postupno i polagano. Pismenost je kompleksan fenomen koji obuhvaća tehnike pisanja i čitanja, ali i druge elemente poput razumijevanja poruke ili funkcionalne pismenosti. Isto tako, treba naglasiti da pisanje i čitanje nisu međusobno uvjetovane kategorije pismenosti nego su neovisne i dinamične kategorije koje se mijenjaju s vremenom i u različitim društvenim kontekstima. U antičkoj Grčkoj širenje pismenosti nije dokinulo stare obrasce usmene kulture. Čini se da pisanje uvijek nadopunjuje neki od oblika usmene komunikacije, kao što to možemo uočiti u antičkom fenomenu javnog čitanja pisanog djela. Ipak, bez obzira na ograničenost dosega pismenosti do klasičnog se perioda stvara znatan korpus pisanih tekstova, a u njihovim formalnim obilježjima lako se otkrivaju pravila usmene komunikacije poput naglašene ritmiziranosti, narativne forme ili, na sintaktičkom planu, paratakse. Sažetost, kompaktnost i aforističnost održavaju ekonomičan i lako pamtiv iskaz. Ne smije se zaboraviti da gotovo do 5. st. pr.n.e. temeljni oblik pismenog iskaza ostaje stih, dok se prozni diskurs počinje stvarati teko od 5. st. pr.n.e. Upravo zato stvaranje proznog diskursa koji postaje medij komunikacije stručnog i znanstvenog medicinskog znanja može se promatrati u uzročno-posljedičnoj vezi sa sve većim udjelom pismenosti u antičkom grčkom društvu koji se može pratiti od 5. i 4. st. pr.n.e. U hipokratskim se spisima mogu analizirati sadržajni i formalni pokazatelji tranzicije iz usmene u pismenu tradiciju. Rezultati su vezani uz činjenicu da antička Grčka nije nikada u potpunosti postala pismeno društvo, u smislu u kojem je to naše doba, te da je zadržala mnogobrojne formalne elemente i praktične uzuse povezane s usmenom komunikacijom. U ranom proznom iskazu ta se proturječnost iskazuje kroz korištenje formalnih elemenata i

strategija tipičnih kako za usmenost tako i za pismenost, što se može objasniti karakterističnim stručni diskurs u formiranju. U suvremenim hipokratskim istraživanjima otvoreno je i pitanje zbog čega je baš jonski dijalekt postao dijalektalnom osnovom novog medicinskog diskursa u nastajanju (tradicija ranog filozofskog diskursa jonske filozofije prirode, dijalektalna osnova koja omogućava veći komunikacijski doseg stručnog diskursa).

Grčki se jezik od najranijeg perioda ostvaruje kao skup lokalno diferenciranih dijalekata, na što upućuju podaci od početaka epigrafske tradicije. Dijalektalna diferenciranost grčkog jezika specifično se odrazila na antičko grčko literarno stvaralaštvo. Pisane forme vežu se uz dijalektalna obilježja koja postaju njihovom formalnom jezičnom normom, pri čemu se u većini slučajeva u potpunosti potiskuje autorov idiolekt. U tom su procesu nastali grčki književni dijalekti, umjetni jezični entiteti, koji u takvu obliku ne postoje ni u jednoj govornoj stvarnosti. Stvaranje proznog iskaza prati isti obrazac povezivanja žanra s određenim dijalektalnim obilježjima. Prva prozna djela nastaju u sferi upotrebe jonskog dijalekta pa naglašene jonske crte idioma postaju prvom jezičnom normom ranog proznog diskursa.

Hipokratski spisi kao sačuvani pisani spomenici ranog proznog iskaza stručnog medicinskog diskursa pokazuju formalne crte jonskog dijalekta. Hipokratski dijalekt umjetan je jezik nastao na temelju jonskih oblika kao rezultat procesa specijalizacije stručnog diskursa. To je, međutim, tvrdnja uglavnom uspostavljena *ex post*, budući da je na formalna obilježja hipokratskog dijalekta, kakva ih danas poznajemo, najviše utjecala rukopisna tradicija. Zbog zadiranja pisara u originalan oblik teksta (hiperjonizmi) i pisarskih pogrešaka danas je gotovo nemoguće govoriti o dijalektalnom obliku hipokratskih spisa kao izvornoj kategoriji njihovih formalnih obilježja. Nijedan od rukopisa u kojima su sačuvani hipokratski tekstovi nije vrlo star. Najstariji je manuskript *Vindobonensis medicus 9 IV* iz 10. stoljeća, od vremena Hipokratova djelovanja udaljen više od tisuću godina, a suvremenu uspostavu teksta hipokratskih spisa najviše je unaprijedio rukopis *Parisinus A 2253*, koji je kasniji i potječe čak iz 11. stoljeća.

Osim dijalektalnog raslojavanja, jezični se sustav stratificira vertikalno, prateći temeljne procese socijalne diferencijacije. Profesionalizacija djelovanja neke društvene skupine jedna je vrsta socijalne diferencijacije koju na jezičnom planu prati potreba za specifičnom jezičnom diferencijacijom. Novonastaloj profesionalnoj skupini potreban je njoj pripadan specijalan jezični iskaz. U takvim interakcijama nastaje profesionalni žargon kao sredstvo za komunikaciju specifičnog podskupa izvanjezičnog univerzuma, a taj je podskup profesionalna domena govornika profesionalnog žargona. Proces profesionalizacije idioma obilježavaju njegovo udaljšavanje od općeg svakodnevnog jezika i

njegova ograničena razumljivost izvan profesionalne domene. Glavnina odstupanja obilježja profesionalnog žargona od svakodnevnog, svima pripadnog govornog idioma ostvaruje se na semantičkom i leksičkom planu (posebna terminologija) te u sintaksi (primjena posebnih sintaktičkih pravila). Hipokratski idiom promatra se kao jedan od tako nastalih profesionalnih žargona kojim su komunicirali pripadnici profesionalne skupine hipokratskih liječnika.

Analiza hipokratskog diskursa pokazala je da se utjecaji komunikacijskih konvencija na formalno uobličavanje stručnog diskursa u antičkoj Grčkoj ostvaruje na dva plana. Jedan od njih je arhajski, a karakteriziraju ga elementi pretproznog stručnog iskaza u kojem je usmenost bila glavni nositelj javne komunikacije pa su stoga njoj pripadne tehnike i sredstva bili dominantni u prenošenju i očuvanju stručnog znanja. Arhajska komponenta hipokratskog diskursa formalizira se u obilježjima sažetosti, kompaktnosti i aforističnosti koje podržavaju ekonomičan i lako pamtiv jezični izraz. Drugi je plan relativno mlađi i odnosi se na hipokratskoj medicini suvremene utjecaje proistekle iz sofistike i retorike koji se formalno realiziraju kao iskaz snažno obojen retoričkim obilježjima: retorička sredstva uklapaju se u stručan medicinski diskurs i koriste s idejom da funkcioniraju kao preduvjet uspješne i uvjerljive komunikacije u kojoj je publika prisutna i naglašena kategorija primatelja poruke (οἷσι δὲ λόγοις ἑμαυτὸν ἔπεισα τοῖς αὐτοῖσι τούτοισι καὶ τοὺς ἀκούοντας πείθειν πείρησομαι)². Na ta dva plana, arhaičnom i inovativnom, te u njihovoj vrlo specifičnoj interakciji, smještaju se i dva temeljna strukturalna i sintaktička obilježja hipokratskog teksta. Na jednoj se strani susrećemo sa sintaktičkim karakteristikama poput elipse (ἀνεμίην φεβοτομίην)³, nabranja (κοπιώδεις, κωματώδεις, ἄγρυπνοι, ἀχλυώδεις, εφιδρῶντες πυρετοὶ κακοήθεις)⁴, paratakse, hijazma, nepoštivanja pravila o kongruenciji predikata i subjekta što ukazuje na arhaičnu i brahilošku sintaksu. To su obilježja spisa maksimalno pojednostavljene sintakse *O prehrani* i *O predviđanju I* ili spisa *Epidemije I* i *Epidemije III*. Na suprotnoj se strani nalaze spisi u kojima su sintaktička sredstva važno formalno sredstvo stvaranja stručnog teksta, kao što su to hipokratski spisi *O liječničkom umijeću*, *O drevnom liječništvu*, *O mjestima na čovjeku*, *O vjetrovima* ili *O tkivima*. Svakako treba napomenuti da je pristup sintaktičkim specifičnostima stručnog diskursa,

² *O vjetrovima*, 14. poglavlje. U Loebovu izdanju drugi svezak, stranica 248: Pokušat ću uvjeriti one koji me slušaju istim onim riječima kojima sam i samog sebe uvjerio.

³ *Epidemije II*, peti dio, poglavlje 5. U Loebovu izdanju sedmi svezak, stranica 76: Za napuhnutost puštanje krvi.

⁴ *O predviđanju I*, poglavlje 74. U Loebovu izdanju osmi svezak, na stranici 186: Iscrpljujuće, letargične, bez spavanja, koje zamućuju vid, groznice koje znoje cijelo tijelo zloćudne.

sačuvanog u hipokratskim tekstovima, iz aspekta tradicionalne sintakse grčkog jezika vrlo ograničen te ne omogućava njihovo objašnjenje. Promatrano iz aspekta komunikacijskih okolnosti 5. i 4. st. pr.n.e., mogu se uočiti naznake postupnog razvoja hipokratskog diskursa u smjeru višeg stupnja sintaktičke organiziranosti tipične za stručan tekst ali i činjenica da se proces razvoja stručnog medicinskog diskursa još uvijek nalazi u razvojnom stadiju u kojem još ne postoji propisani korpus sintaktičkih obilježja tipičnih za stručan tekst. Čini se da su hipokratski autori mogli mijenjati strukturu vlastitog stručnog teksta balansirajući između osobnih afiniteta, sposobnosti i komunikacijskih zahtjeva stručne komunikacije u javnoj domeni.

Od 5. st. pr.n.e. nadalje grčka racionalna medicina dolazi u doticaj sa sofistickom misli. Utjecaj sofistike na medicinu u najvećoj se mjeri osjetio na formalnom planu komunikacije medicinskog znanja. Sofistička retorika stvarala je modele i sredstva društveno efikasne jezične komunikacije. Upravo njih prihvaća medicina jer u njima vidi način na koji može riješiti probleme proizašle iz specifičnosti komunikacije stručnog znanja. Hipokratski tekstovi pokazuju kako su se u formalno-jezičnu i strukturalnu razinu stručnog diskursa mogli inkorporirati elementi sofistike argumentacije i karakteristike sofistickog retoričkog diskursa. Isto tako važno, oni govore u prilog činjenici da je ideja sofista o društveno uvjerljivoj i efikasnoj komunikaciji utjecala na stvaranje nekih formalnih karakteristika antičkog stručnog diskursa. Budući da većina analiziranih hipokratskih spisa koristi neka od brojnih retoričkih formalnih obilježja, stječe se dojam da su teorijska načela i u skladu s njima razvijena praktična sredstva retoričke sofistike bili vrlo dobro prihvaćeni u medicinskom diskursu. Njihova privlačnost leži u njihovoj funkcionalnosti jer su omogućavali efikasnije i lakše komuniciranje stručnog znanja u stručnoj interakciji među liječnicima, u pedagoškoj djelatnosti s učenicima i u javnoj društvenoj prezentaciji pred širom, laičkom publikom.

Djelovanje hipokratskih autora podudara se s periodom kad je je aktivnost sofista najjače i iznimno duboko zadirala u sfere društva antičke Grčke. Utjecaji sofista i njihove ideje uvjerljive komunikacije u hipokratskim se spisima stoga karakterizira kao relativno mlada pojava, a na formalnom se planu najjasnije uočava na nivou strukture stručnog medicinskog teksta. Formalna obilježja u stručnom medicinskom diskursu povezana s utjecajem sofista nazvali smo retoričkim sredstvima i strategijama, a njihova je funkcija logičko povezivanje i dinamično strukturiranje stručnog znanja radi prezentacije. Prije svega to su uvodne i zaključne čestice i formule koje u stalnim rekapitulacijama iskazanog sadržaja održavaju i usmjeravaju slušateljevu pažnju, pomažu pri praćenju stručnog teksta i podupiru snalaženje u njemu. Takva se retorička sredstva – poput *ὡσπερ καὶ πρότερον εἴρηται, ἐνὶ δὲ συντόμῳ λόγῳ, περὶ*

*ὧν γεγράφεται, οἷα εἴρηται*⁵ – relativno češće nalaze u spisima elaborirane strukture (*O zraku, vodama i mjestima, O drvenom liječništvu, O liječničkom umijeću*). No osim njih izolirana su i druga retorička sredstva čija je upotreba u stručnom diskursu, posebno iz perspektive suvremenog stručnog diskursa, vrlo zanimljiva. Na jednoj se strani nalaze metafore (*τὸ δὲ δέρμα ... λεπτόν ἐστιν ὡσπερ ἀράχνιον*)⁶, usporedbe (*ὡσπερ γὰρ ἀπὸ τῶν λεβήτων ἀτμός ἀνέρχεται πολὺς ἐψομένου τοῦ ὕδατος, οὕτω καὶ τοῦ σώματος θερμαινόμενου διαῖσσει διὰ τοῦ στόματος ὁ ἀήρ συνεστραμμένος καὶ βίη φερόμενος*)⁷, paralele i antiteze, koje stručni diskurs dovode u odnos sa poetskim diskursom⁸. Na drugoj su strani retoričko pitanje, obraćanje publici (*σκεψώμεθα δὲ καὶ τὴν ὁμολογεομένως ἰητρικὴν, ... ἧ καὶ ὄνομα καὶ τεχνίτας ἔχει, ...*)⁹, upotreba fiktivnih komunikacijskih situacija, fiktivnih primjera, fiktivnih zamjerki i fiktivnih sugovornika, koje stručni diskurs povezuju s retoričkim diskursom javne društvene i političke komunikacije 5. i 4. st. pr.n.e:

*εἰ δὲ τις ἐρωτοῖη πῶς τοῦτο οἷδέ τις, ὅτι ἐν τῇ^ο μήτρῃ τὸ παιδίον ἔλκει καὶ μύζει, τὰδε αὐτῷ ἐστιν ἀποκρίνασθαι*¹⁰

*ἀλλ' ἴσως φήσει τις· τί οὖν οὐχ ἅπανσι τοῖσι ζώοισι, ἀλλ' ἔθνει τινὲ αὐτῶν ἐπιπίπτουσιν αἱ τοιαῦται νοῦσοι; ὅτι διαφέρει, φαίην ἄν, καὶ σῶμα σώματος, καὶ ἀήρ ἡέρος, καὶ φύσις φύσιος, καὶ τροφή τροφῆς· ...*¹¹

Terminološka diferenciranost smatra se jednim od bitnih formalnih indikatora stručnog diskursa i preduvjeta za njegovo postojanje i funkcioniranje. Sam pojam terminološka diferenciranost odnosi se na postojanje specifičnog

⁵ Kao što je prije rečeno, jednom kratkom riječi, o čemu je napisano, kao što je rečeno.

⁶ *O thivima*, poglavlje 15. U Loebovu izdanju osmi svezak, stranica 152: A koža ... je nježna kao paučina.

⁷ *O vjetrovima*, poglavlje 8. U Loebovu izdanju drugi svezak, stranica 238: Kao što iz lonca u kojem kuha voda izlazi jaka para tako, kad se tijelo zagrijava, zbijen zrak izlazi iz usta nošen silom.

⁸ Usporedi i zvučni efekt primjera iz spisa *O mjestima na čovjeku*, poglavlje 6 (Loeb, svezak osmi, stranica 36):

ἀλλὰ ἄλλα ἄλλοις· ταῦτα δὲ τὰ γεγραμμένα πᾶσιν ὁμοίως εἰσίν, καὶ φέβες αἱ γεγραμμένοι πᾶσιν ὁμοίως εἰσίν,...

⁹ *O drvenom liječništvu*, poglavlje 5. U Loebovu izdanju prvi svezak, stranica 20: Razmotrimo i priznatu liječničku vještinu, ..., koja ima i ime i majstore.

¹⁰ *O thivima*, poglavlje 6. U Loebovu izdanju osmi svezak, stranica 142: Ako bi tko pitao kako to netko zna, da u maternici dijete uvlači i siše, ovako je njemu odgovoriti.

¹¹ *O vjetrovima*, poglavlje 6. U Loebovu izdanju drugi svezak, stranica 234: Možda će netko reći: Što dakle takve bolesti ne napadaju se ove životinje nego samo neke vrste njih? Rekao bih jer se razlikuje tijelo od tijela, zrak od zraka, priroda od prirode i hrana od hrane.

podskupa termina u jezičnom sustavu koji označavaju posebnu skupinu fenomena izvanjezične realnosti. Ti termini nastaju različitim procesima, kao novostvorene riječi ili već postojeći termini u čijem je planu sadržaja došlo do niza specifičnih semantičkih pomaka koje potiču zahtjevi posebne komunikacijske potrebe. Preduvjet komunikacije stručnog medicinskog znanja njegovo je organiziranje i imenovanje, a u stvaranju hipokratskog medicinskog pojmovnika sudjelovali su svi hipokratski autori. U većini promatranih hipokratskih spisa može se razlučiti nekoliko nivoa stručne diferencijacije medicinskih termina. Formalno najmanje diferencirani stručni termini su supstantivirani pridjevi, prilozima (vrlo česti u oblicima poput τὰ ἔμπροσθεν, koji može označavati sve što se nalazi na prednjoj strani tijela, ili ἡ ὀπισθεν, koji označava neku pojavu na stražnjoj strani tijela) i oblici glagola. Njihov je plan izraza jednak i u stručnoj i u svakodnevnoj jezičnoj upotrebi, a plan sadržaja pomiče se u domenu stručnog supstantivizacijom i kontekstom. Primjeri upotrebe svakodnevnih termina u stručnom kontekstu interpretacijski su vrlo značajni jer govore do kojeg je stupnja proveden proces udaljavanja profesionalnog žargona od jezika svakodnevnice:

καὶ ἐγένετο χιτῶν ὁ περὶ αὐτὸν μῆνιγξ, ... ὅκου μὲν ἦν τοῦ κολλῶδους πλέον ἢ τοῦ λιπαροῦ, χιτῶν μῆνιγξ ἐγένετο.¹²

Hipokratski tekstovi, naposljetku, sadržavaju i termine koji su rezultat dovršenog procesa terminološke diferencijacije, kao što su to epidemijski pojmovi konstitucije i krize (κατάστασις, κρίσις) ili termini hipokratske terapije (složenice φεβοτομία 'puštanje krvi' φεβοτομεῖν 'pustiti krv', denominativni glagol ἐλλεβορίζειν 'davati čemeriku, tretirati čemerikom'). Druga specifičnost hipokratskog diskursa je uvođenje stručnog termina u strukturu teksta definicijom:

ὅσα γὰρ τῶν μελέων ἔχει σάρκα περιφερέα, ἦν μὲν καλέουσι, ...¹³

ἐν δὲ τοῖσιν ἰσχύουσιν ἄρθρα δύο εἰσὶν αἱ κοτύλαι καλούμεναι, ...¹⁴

Ta činjenica govori u prilog tvrdnji da stvaranje stručnog diskursa nije bio proces upravljan slučajnostima nego da su medicinski autori svjesno koristili sva jezična sredstva ne bi li stvorili efikasnu formalnu podlogu uspješne i uvjerljive stručne komunikacije u javnoj domeni.

¹² *O thivima*, poglavlje 3. U Loebovu izdanju svezak osmi, stranica 136: I nastala je tunika oko njega, opna. ... A gdje je bilo više ljepljivog nego masnog, nastala je tunika opna.

¹³ *O liječničkom umijeću*, poglavlje 10. U Loebovu izdanju drugi svezak, stranica 206: Koji od udova imaju zaobljeno meso koje se zove mišić.

¹⁴ *O mjestima na čovjeku*, poglavlje 6. U Loebovu izdanju osmi svezak, stranica 32: A u kukovima su dva zgloba koji se nazivaju čašicama.

Hipokratski spisi jedinstveno su svjedočanstvo antičke Grčke u kojima se mogu razaznavati procesi stvaranja znanstvene i stručne terminologije. Više aspekata formiranja anatomske i patološke terminologije kao i općih stručnih termina medicine može se istraživati kroz prizmu diferenciranosti stručnog diskursa u periodu 5. i 4. st. pr.n.e., a posebno u svjetlu među suvremenim znanstvenicima prihvaćenog mišljenja da prvi pokušaji uspostavljanja medicinske terminologije u antičkoj Grčkoj potječu iz helenističkog perioda. U hipokratskim tekstovima mogu se izolirati nekoliko procesa terminologizacije u medicinskom diskursu. Oni obuhvaćaju nominalizaciju uz pomoć formanata (ἐρυθμα 'crvenilo' < ἐρυθρός 'crven', παροξυσμός 'pogoršanje' < παροξύς 'oštar, ubrzan'), supstantivizaciju glagola, pridjeva i priloga (termin τὰ ἄνω stručan je anatomski termin koji označava sve gornje dijelove tijela), te stvaranje glagolskih i pridjevskih izvedenica (χρέμπτομαι 'kašljati' – ἐπαναχρέμπτομαι 'iskašljavati', ξηρός 'suh' < ἐπίξηρος 'vrlo suh'). Stručna diferencijacija hipokratskog diskursa može se promatrati i iz aspekta nivoa na kojem se artikuliraju stručni termini. U tom slučaju možemo govoriti o uočene tri različite razine artikulacije stručne terminologije jer se stručni termini u analiziranim hipokratskim tekstovima ostvaruju kao pojmovi iz svakodnevnog, iz poetskog i iz retoričkog izričaja.

Zanimljivo je napomenuti da hipokratski tekstovi svjedoče o postojanju stručnih termina u drugim misaonim domenama. U spisu *O drevnom liječništvu*, na primjer, spominje se filozofski pojam postulata-počela (ὑπόθεσις), a u spisima *O zraku, vodama i mjestima* te *O liječničkom umijeću* termini φύσις i νόμος, temeljni pojmovi antičke debate o porijeklu ljudskih i društvenih fenomena. Hipokratski spis *O prehrani* koristi se filozofskim i logičkim terminima γένος i εἶδος, a u spisu *Epidemije VI* možemo vidjeti termine preuzete iz javne i pravne domene (δοκιμασία, ἔλεγχος). Uočena formalna obilježja terminološke sastavnice hipokratskog diskursa, a prije svega njihova neujednačenost, govore u prilog činjenici da se u hipokratskom idiomu tekstova zbirke *Corpus Hippocraticum* mogu sagledavati počeci stvaranja profesionalnog žargona medicine u periodu 5. i 4. st. pr.n.e.

Posebnu problemsku domenu čini nosološka terminologija. Naime, konceptualizacija bolesti ne odvija se nužno na jedinstven način u svakom jeziku u svakom periodu. Valja naglasiti da ime bolesti postoji samo kao model objašnjenja stvarnosti te da se ono u stvari realizira samo na razini ideja. Tumačenje izvanjezične stvarnosti koja se nalazi iza naziva bolesti ovisi o cjelini sustava referencije koji se sastoji i od teorijske razine (razvijenost apstraktne misli u nekom društvu) i od praktičnog nivoa (tvori ga patološka realnost nekog povijesnog perioda). Neosporna je činjenica da se od Hipokratova doba do danas referentni sustav nosološke terminologije bitno izmijenio zbog

čega se, u krajnjoj konzekvenciji, hipokratske bolesti ne mogu identificirati u suvremenim medicinskim terminima.

Kontekstualna sastavnica hipokratskog diskursa smatra se relevantnom kategorijom za rekonstrukciju porijekla nekih njegovih formalnih obilježja i objašnjenje njihove funkcije u stručnom diskursu (arhaična komunikacijska sredstva usmenosti, inovativne strategije retorike). No ova srazmjerno široko zamišljena kategorija odnosi se i na sve iskaze o aspektima društvenog konteksta čija prisutnost u stručnom tekstu govori o njihovoj važnosti za stručni diskurs. Segment konteksta u hipokratskom diskursu omogućava nam uvid u djelatnost hipokratskih autora, drugih liječnika i sudionika intelektualne scene antičke Grčke 5. i 4. st. pr.n.e., u djelatnost stručnih skupina, odnose među njihovim pripadnicima i njihovu komunikaciju, u praksu javne kritike, debate i polemike te općenito u sve podatke koji se ne tiču samog stručnog diskursa nego govore o okolnostima u kojima se on stvarao i funkcionirao. Distinkcija pisanja i govorenja o liječništvu, zabilježena u hipokratskom spisu *O predviđanju II*, pokazuje da se u vremenu kad je on nastao već vrlo jasno razlikuju ta dva vida stručne komunikacije te da su poznate njihove različite zakonitosti i posebnosti. Još važnije, pisanje se u navedenom primjeru naglašava kao jedan od oblika transmisije stručnog znanja:

καὶ ταῦτα μὲν γράφω περὶ τούτων, καὶ λέγω τοιαῦτα ἕτερα. ... τοῖσι μὲν αὐτῶν αὐτὸς ξυνεγενόμην, τῶν δὲ παισὶ τε μαθητῆσιν ἐλεσχηνευσάμην, τῶν δὲ ξυγγράμματα ἔλαβον· ὥστε, εὖ εἰδὼς, ὅλα ἕκαστος αὐτῶν ἐφρόνει, καὶ τὰς ἀκριβείας οὐδαμοῦ εὐρών, ἐπεχείρησα τάδε γράφειν.¹⁵

Spis *O drevnom liječništvu* proizlazi iz konteksta tradicije predsokratske i sofistčke intelektualne rasprave o ljudskom progresu u skladu s kojom se povijest medicine rekonstruirala kao postupno napredovanje u rezultatima. Spis *O liječništvu umijeću*, promatran iz aspekta konteksta, smatra se prvim poznatim tekstom u kojem se razmatraju postavke opće epistemologije. Tekstovi slični ovoj apologiji liječničkog umijeća u ovom periodu nastaju i u drugim disciplinama kao posljedica kontekstualnog trenutka nepovoljnog za samostalne praktične vještine.

Analizirani hipokratski tekstovi pokazuju neke od načina na koje se je u domeni medicine refektirala interakcija filozofije i medicine u antičkoj Grčkoj. Hipokratski spisi *O tkivima*, *O vjetrovima*, *O prehrani* (ὁδὸς ἄνω κάτω)¹⁶ i

¹⁵ *O predviđanju II*, poglavlje 4. U Loebovu izdanju osmi svezak, stranica 234: I ovako naime pišem o tome, a govorim drugo slično. ... s jednim od njih osobno sam se sastao, popričao sam s djecom i učenicima drugih, a trećih sam dobio spise. Zato sam, dobro znajući što o tome svatko od njih misli, a ne pronaljavši nigdje nikakve točnosti, poduzeo ovo napisati.

¹⁶ *O prehrani*, poglavlje 45: Put gore dolje. U Loebovu izdanju svezak prvi, stranica 359. Usporedi s Heraklitovim fragmentom 60: ὁδὸς ἄνω καὶ κάτω μία καὶ ὡπτηή.

O mjestima na čovjeku lijepi su primjeri medicine utemeljene na eksplanatornim modelima stvarnosti preuzetima iz filozofije. Na drugom se polu nalazi spis *O drevnom liječništvu*, jedan od najstarijih sačuvanih svjedočanstava stručne polemike, koji zagovara samostalnu medicinu utemeljenu na vlastitim metodama i s vlastitim predmetom istraživanja:

ὁπόσοι μὲν ἐπεχείρησαν περὶ ἰητρικῆς λέγειν ἢ γράφειν, ὑπόθεσιν αὐτοῖς αὐτοῖς ὑποθέμενοι τῷ λόγῳ, θερμὸν ἢ ψυχρὸν ἢ ὑγρὸν ἢ ξηρὸν ἢ ἄλλο τι ὃ ἂν θέλωσιν, ἐς βραχὺ ἄγοντες τὴν ἀρχὴν τῆς αἰτίας τοῖσι ἀνθρώποισι νοούσων τε καὶ θανάτου, καὶ πᾶσι τὴν αὐτὴν, ἐν ἣ δύο ὑποθέμενοι, ἐν πολλοῖσι μὲν καὶ ὅσι λέγουσι καταφανέες εἰσὶ ἀμαρτάνοντες...¹⁷

ἰητρικῆ δὲ πάλαι πάντα ὑπάρχει, καὶ ἀρχὴ καὶ ὁδὸς εὐρημένη, καθ' ἣν τὰ εὐρημένα πολλά τε καὶ καλῶς ἔχοντα εὐρηται ἐν πολλῷ χρόνῳ, ...¹⁸

Hipokratski tekst *O liječništvu umijeću* programatski je spis koji brani samostalnost znanstvene domene medicine od napada filozofije i svake druge spoznajene discipline. Međutim, među hipokratskim tekstovima postoje i oni medicinski spisi u kojima su filozofski utjecaji epistemološko-metodološki i doktrinarno zanemarivi jer polazište imaju u liječničkoj praksi (*O zraku, vodama i mjestima*, *Epidemije I-VII*, *O prognozi*, *O predviđanju I-II*).

Hipokratski spis *O zraku, vodama i mjestima*, slično kao i spisi *Epidemije*, uvodi nas u drugačiju medicinsku stvarnost antičke Grčke – u kontekst djelovanja putujućeg liječnika:

ὥστε ἐς πόλιν ἐπειδὴν ἀφίκεται τις, ἧς ἄπειρός ἐστι...¹⁹

U istom kontekstu formira se i spis *O predviđanju I*. Naglasak je na društvenom uspjehu liječnika koji mu se obećaje kao nagrada sama po sebi dovoljno vrijedna da se prihvate i slijede u tim spisima zabilježene postavke hipokratskih autora:

οὕτως ἂν τις ἐννοούμενος καὶ προγινώσκων τοὺς καιροὺς μάλιστ' ἂν εἰδείη περὶ ἑκάστου καὶ τὰ πλεῖστα τυγχάνοι τῆς υἱείης καὶ κατορθοίης

¹⁷ *O drevnom liječništvu*, poglavlje 1. U Loebovu izdanju prvi svezak, stranica 12: Svi koji su pokušali o liječničkoj vještini govoriti ili pisati sami sebi postavivši počelo raspravi, toplo, hladno, vlažno, suho ili što drugo što bi htjeli, sužavajući početak uzroka bolesti i smrti među ljudima i odredivši svima isti (sc. početak), jedan ili dva, jasno je da griješe u mnogome što govore.

¹⁸ *O drevnom liječništvu*, poglavlje 2. U Loebovu izdanju prvi svezak, stranica 14: Liječničkoj je vještini odavno sve slobodno, a pronađeni su i početak i put po kojima je kroz dugo vrijeme otkriveno mnogo lijepih otkrića.

¹⁹ *O zraku, vodama i mjestima*, poglavlje 1. U Loebovu izdanju prvi svezak, stranica 70: Zato, kada tko dođe u grad koji ne poznaje.

οὐκ ἐλάχιστα ἐν τῇ τέχνῃ.²⁰

Takav stav povezan je neposredno s kompetitivnošću šireg društvenog konteksta u kojem djeluju antički liječnici. Autor spisa *O zraku, vodama i mjestima* medicinu dovodi u odnos s još jednom antičkom znanstvenom disciplinom, s astronomijom:

εἰδὼς γὰρ τῶν ὥρέων τὰς μεταβολὰς καὶ τῶν ἀστρῶν τὰς ἐπιτολάς τε καὶ δύσιας, καθότι ἕκαστον τούτων γίνεται, προειδείη ἂν τὸ ἔτος ὅκοιόν τι μέλλει γίνεσθαι. ... εἰ δὲ δοκέει τις ταῦτα μετεωρολόγια εἶναι, ... μάθοι ἂν, ὅτι οὐκ ἐλάχιστον μέρος συμβάλλεται ἀστρονομίῃ ἐς ἰητρικὴν, ἀλλὰ πάνυ πλεῖστον.²¹

Osim što je riječ o podatku važnom za poznavanje procesa specijalizacije spoznajnih domena u 5. i 4. st. pr.n.e., povezivanje astronomije i liječničkog umijeća govori o opsegu stručnog obrazovanja hipokratskog liječnika te o multidisciplinarnoj orijentaciji hipokratske medicine. Sličan kontekstualni navod iz spisa *O mjestima na čovjeku*, u kojem se razmatra odnos medicine i gimnastike, svjedoči u prilog tvrdnji da je odnos znanstvenih disciplina bilo jedno od glavnih pitanja rane grčke znanosti:

γυμναστικὴ δὲ καὶ ἰητρικὴ ὑπεναντία πέφυκεν, ἢ μὲν γὰρ γυμναστικὴ οὐ δεῖται μεταλλαγὰς ποιέειν, ἀλλ' ἢ ἰητρικὴ.²²

Slika suprotnosti vlastitog stručnog djelovanja i djelatnosti drugih liječnika koju stvara hipokratski autor spisa *O predviđanju II* upozorava nas na činjenicu da je medicinska misao u 5. i 4. st. pr.n.e. bila vrlo živa i raznolika:

τῶν ἰητρῶν προρρήσεις ἀπαγγέλλονται συχναί τε καὶ καλαί καὶ θαυμασταί, οἷας ἐγὼ μὲν οὐτ' αὐτὸς προεῖπον οὐτ' ἄλλου του ἤκουσα προλέγοντος. ... ἐγὼ δὲ τοιαῦτα μὲν οὐ μαντεύσομαι, ...²³

²⁰ *Ibidem*, poglavlje 2. U Loebovu izdanju prvi svezak, stranica 72: Tako razmišljajući i unaprijed spoznavajući najviše bi znao o svakom od slučajeva, postizao bi najbolje u zdravlju, a u vještini bi bio najuspješniji.

²¹ *Ibidem*: Poznavajući promjene godišnjih doba te podizanje i zalaženje zvijezda, kako svaki od njih nastaje, mogao bi unaprijed znati kakva treba biti iduća godina. Ako bi se nekome činilo da je to meteorologija, ..., spoznao bi da astronomija medicini ne doprinosi u najmanjem dijelu, nego dapače vrlo mnogo.

²² *O mjestima na čovjeku*, poglavlje 35. U Loebovu izdanju osmi svezak, stranica 76: Gimnastika i medicina po postanku su suprotne: gimnastika ne treba činiti promjene, a medicina treba.

²³ *O predviđanju II*, poglavlje 1. i 2. U Loebovu izdanju osmi svezak, stranice 218-220: Javlja se o brojnim, odličnim i čudesnim predviđanjima liječnika, kakva ja sâm nisam nikada očitovao niti sam čuo drugog da očituje. ... Ja tako neću gatati.

Sedam knjiga spisa *Epidemije* donosi brojne i detaljne povijesti bolesti na temelju kojih možemo zaključiti da su pacijenti hipokratskog liječnika bili podjednako i muškarci i žene, starci i djeca, robovi i slobodni ljudi, stranci i Grci, bez obzira na njihov često skroman materijalni status (obrtnici):

ᾧ τὴν κεφαλὴν ᾧξα ἀπηλθεν ὑπὲρ τοῦ ὠτὸς.²⁴

τῇ Διοπίθεος ἀδελφεῆς, ἐν ἡμιτριταίῳ δεινῇ καρδίῃ περὶ τὴν ληΐψιν, καὶ ξυμπάρετο ὅλη τῇ ἡμέρῃ.²⁵

ὁ ἐν τοῖσι λιθίνοισι προπύλοισι πρέσβυς ὄσφυν ἤλγησε καὶ σκέλεα ἄμφω.²⁶

Ἡγησιπόλιος παιδίον σχεδὸν τέσσαρας μῆνας ἄλγημα περὶ ὄμφαλόν, ...²⁷

τῇ οἰκέτιδι, ἣν νεώνητον εὐῶσαν κατεῖδον, ...²⁸

ὁ σκυτεύς, κάσσυμα κεντῶν ἐν τῷ ἡπητίῳ ἐκέντησεν ἑωυτὸν ἐπάνω τοῦ γόνατος ὡς ὁ μέρος, ...²⁹

ἐπὶ τὸν Μακεδονικόν.³⁰

Hipokratski su liječnici dakle zadirali u temeljne strukturalne podjele antičkog grčkog društva i u sklopu svoje djelatnosti ih dokidali.

Hipokratski su autori u svoj stručni diskurs uvrstili velik broj kontekstualnih podataka na temelju kojih znamo da su se u stručnoj komunikaciji služili i tehnikama usmene komunikacije i sredstvima pisane komunikacije, da su uočavali problematiku stručnog obrazovanja i njegovih posebnih zahtjeva te da se liječnička vještina u antičkoj Grčkoj uobličavala na terojskoj i na praktičnoj razini. Možemo zaključiti da su hipokratski autori bili podjednako liječnici praktičari kao i teoretičari medicine te da su bili istaknuti sudionici intelektualne scene svojeg doba.

²⁴ *Epidemije IV*, poglavlje 1. U Loebovu izdanju sedmi svezak, stranica 92: Došao je (čovjek) kojemu sam iza uha otvorio glavu.

²⁵ *Epidemije V*, poglavlje 89. U Loebovu izdanju sedmi svezak, stranica 210: Diopitovoje sestri, u groznici strašna žgaravica na početku, a nastavila se cijelog dana.

²⁶ *Epidemije IV*, poglavlje 42. U Loebovu izdanju sedmi svezak, stranica 136: Starac kod kamenog ulaza imao je bolove u donjem dijelu leđa i u obje noge.

²⁷ *Epidemije VII*, poglavlje 52. U Loebovu izdanju sedmi svezak, stranica 358: Hegesipolisov sinčić, već četiri mjeseca bolovi oko pupka.

²⁸ *Epidemije IV*, poglavlje 38. U Loebovu izdanju sedmi svezak, stranica 132: Sluškinji, koju sam pogledao dok je tek kupljena.

²⁹ *Epidemije V*, poglavlje 45. U Loebovu izdanju sedmi svezak, stranica 186: Postolar, šijući potplat ubo je samog sebe iznad koljena gdje je bedro.

³⁰ *Epidemije VII*, poglavlje 32. U Loebovu izdanju sedmi svezak, stranica 336: Što se tiče Makedonca.